

VAD REPORTERN BÖR KUNNA

OM JOURNALISTERS
UTBILDNINGAR I SVERIGE

Kristin Wester

2010-01-25

TIMBRO [MEDIEINSTITUT]

www.timbro.se/innehall/?isbn=9175667492&flik=4

Copyright © Författaren och Timbro 2010

ISBN 978-91-7566-749-2

info@timbro.se, www.timbro.se

INNEHÅLL

FÖRORD	5
1. INLEDNING	6
2. JOURNALISTUTBILDNINGENS HISTORIA – EN DRAGKAMP MELLAN PRAKTIK OCH TEORI	8
Fyra misslyckade utredningar	8
Journalistinstitutet bildas och förstatligas	9
Alternativ växer fram	10
"Vi har inget behov av herrar som sprätter för att de kan statskunskap"	11
3. BRANSCHENS FÖRVÄNTNINGAR PÅ BLIVANDE JOURNALISTER	12
4. ÄR UTBILDNINGEN EN GARANT FÖR KVALITET?	15
5. PRAKTIK EFTERLYSES	17
6. UTBILDNINGSEXPLOSIONEN: MÅNGA VAR KALLADE, MÅNGA BLEV UTVALDA	20
Glappet till arbetsmarknaden växer	20
Journalister har liknande bakgrund	22
Yrket professionaliseras	22
7. AVSLUTANDE DISKUSSION: VAD BÖR JOURNALISTER EGENTLIGEN KUNNA?	24
8. REFERENSER	26
9. BILAGA	27

FÖRORD

Frågan om vad journalisten bör kunna – och därmed hur hon eller han bör utbildas – är lika gammal som yrket. Den delas upp i en mängd detaljer och praktiska problem, men i grund och botten handlar det om två saker, dels en fråga som är högst relevant för de redaktioner som är i behov av kompetenta medarbetare, dels en fråga som är grundläggande för det samhälle journalisterna är satta att beskriva och granska.

På redaktionerna diskuteras sålunda vilken väg till yrket som är mest lämplig om valet, något hårdraget, står mellan att på teoretisk grund lära sig yrkets villkor eller på praktisk grund (volontärsystemet är den klassiska vägen) lära sig yrkets utförande.

I Sverige har vi, precis som i de flesta västländer, i allt högre grad lämnat varianter på volontärsystemet bakom oss och satsar i växande grad på teoretiska journalistutbildningar, ofta med praktiska inslag. Men Sverige har dessutom sällat sig till de länder som valt att göra den viktigaste och mest meriterande journalistutbildningen statlig. Det väcker frågor om journalistikens oberoende i förhållande till samhällsmakten. Bör staten vara ytterst ansvarig för att utbilda sitt lands journalister?

Jag har undersökt vad folk i branschen har för åsikter om journalisters utbildningar och framför allt inriktat mig på den för redaktionerna viktiga frågan – vad krävs av en journalistutbildning? Men i svaren jag fått skymtar hela tiden den viktiga samhällsfrågan: hur garanterar vi bäst mångfalden i journalistkåren?

Kristin Wester, journalist

1. INLEDNING

”Många är kallade, få är utvalda”, var de första orden jag fick höra när jag började på JMK, före detta Journalisthögskolan, i Stockholm. Orden var ljuv musik för de fyrtio studenter som samlats. Vi skulle allihop bli framtidens Jan Guillou, Janne Josefsson och KG Bergström. Vi skulle avslöja missförhållandena i samhället, ställa skurkaktiga politiker och företagsledare mot väggen, ge svaga en röst och ifrågasätta allt som från början tycktes självklart.

Ungefär samtidigt, på drygt tjugo andra journalistutbildningar runt om i landet, satt omkring 1 000 andra studenter och fick möjligen höra samma ord.

Den här rapporten tar sitt avstamp i den explosion av journalistutbildningar som har skett de senaste 15 åren. I dag har omkring 70 procent av Sveriges 20 000 journalister en journalistutbildning. Många har ingen annan akademisk utbildning. I en redan homogen kår, där en majoritet har samma sociala bakgrund, börjar även en gemensam utbildningsbakgrund att träda fram.

Demokratiskt bekymmersamt? Antagligen. Den mest prestigefyllda journalistutbildningen i Sverige är statlig. Man kan diskutera huruvida det är ett faktiskt demokratiproblem. Att det är ett potentiellt demokratiproblem verkar närmast givet.

Samtidigt som intresset för journalistyrket bara ökar krymper arbetsmarknaden drastiskt. Branschorganisationen Medieföretagen antyder att det kan bli en halvering av antalet anställningar på fem år. Det betyder att allt färre får allt mer att bevaka i ett medieklimat där mängden information växer exponentiellt. Är dagens journalistkår redo för uppgiften? Är de tillräckligt starka i sin nyfikenhet, envishet, fantasi, integritet och stresstålighet? Räcker kunskaperna? Erbjuder skolorna den mångfald som en journalistkår bör innehålla för att sammantaget kunna granska och beskriva samhället på ett rättvisande sätt? Vad är en bra journalist och vad krävs för att bli en?

I den här rapporten ger jag möjliga svar på dessa frågor. När jag gör det ansluter jag mig automatiskt till en nästan hundra år gammal diskussion om vad en journalist bör kunna, särskilt tvisteämnet teori kontra praktik. Redan i början av 1900-talet talades det om att den goda journalisten var självbildad. Under 1940- och 1950-talen rekryterades ofta journalister från folkbildningssfären och föreningsrörelsen. Akademisk kunskap uppskattades inte alltid på redaktionerna. Det fanns ett ideal

om autodidakten som lärt av verkligheten, och ett förakt för akademikern som lärt sig av kartan. Så är det inte längre.

Rapporten bygger på sju intervjuer med redaktörer, nyhetschefer och medieforskare verksamma vid journalistutbildningarna i Stockholm och Göteborg. Intervjuerna har kompletterats med en genomgång av den forskning som finns om journalistutbildningar. Jag har även frågat ett sjuttiofem etablerade journalister vilken bakgrund de har. (Namnen på dem som inte har valt att vara anonyma hittar du i bilaga 1.)

När jag fick in deras svar blev jag förvånad. Journalistutbildning fanns i regel inte bland deras meriter.

Det kan vara på sin plats att nämna att jag i rapporten i huvudsak likställer journalist med reporter inom press, webb, radio och tv. Redigerare, fotografer och ledarskribenter omfattas också, men i begränsad utsträckning. Bakom detta ligger praktiska avväganden och inte något omdöme beträffande de senares status – självklart faller de också under begreppet journalist.

2. JOURNALISTUTBILDNINGENS HISTORIA – EN DRAGKAMP MELLAN PRAKTIK OCH TEORI

Lika mycket som tidningsmannens verksamhet bestämmes af opinionens påtryckningar, lika mycket påverkar tidningsmannen själf denna opinion. Ingenting kan därför vara mer oriktigt än att åt slumpen lämna afgörandet af tidningsmannakårens utbildning och rekrytering. (Valdemar Langlet, 1906)¹

Det är i dag nästan exakt hundra år sedan man började diskutera behovet av en grundutbildning för journalister. Då var diskussionen en del av kampen om den allmänna opinionen. Masspressens expansion och rösträttens utvidgning innebar att debatten måste vinnas i offentligheten. Då, liksom nu, eldade debattörerna på varandra i en av diskussionens kärnfrågor: huruvida journalistyrket var ett talangyrke som inte gick att utbildas till eller om det var ett hantverk vem som helst kunde lära sig.

En av de främsta förespråkarna för en journalistutbildning var Svenska Journalistförbundet, SJF. Redan 1907, sex år efter sin tillkomst, föreslog förbundet att en utbildning skulle startas. Syftet var framför allt att höja yrkets status. Men det var egentligen först efter andra världskriget som diskussionen brakade loss på allvar. Då drevs frågan i första hand av universitetet och av parterna på arbetsmarknaden, tillsammans med Publicistklubben, PK. Branschens organisationer utredde behovet av en utbildning fyra gånger innan de 1959 startade Journalistinstitutet.²

Fyra misslyckade utredningar

Den första utredningen om en grundutbildning av journalister initierades 1921. Bakom den låg Tidningsutgivarna, Publicistklubben och SJF. Förslaget, som gick ut på att ett samarbete skulle inledas med Socialpolitiska institutet (som skulle undervisa i journalistik) genomfördes aldrig.

Ett världskrig senare var det dags igen. Då utredde parterna på arbetsmarknaden, tillsammans med Publicistklubben, återigen behovet av en journalistutbildning. I stället för en grundutbildning ville man nu se en satsning på fortbildning av journalister. Att vara oavlönad så kallad volontär på en redaktion i cirka två år var den vanligaste vägen in i yrket. Men systemet hade stora brister. Volontärerna blev

¹ Langlet 1906, sid 16.

² Gardeström 2006a, sid 3.

ofta inkastade i arbetet utan introduktion eller handledning. Utredningen kom dock fram till att volontärsystemet var bästa sättet att lära sig yrket, men att systemet borde förbättras.

Samtidigt gav förespråkarna för en grundutbildning inte upp, och efter ytterligare två utredningar 1949 och 1955 enades parterna om att tiden var mogen för att starta en journalistutbildning.

Historikern Birgit Petersson beskriver dessa totalt fyra utredningar som misslyckade. Hon menar att den bromsande faktorn främst var SJF. En av förklaringarna till det fackliga motståndet var att en utbildning skulle stänga andra vägar in yrket, till exempel från föreningslivet, politiska organisationer och praktiska yrken.³ Den långa vägen från sätteriet via korrekturet till redaktionen var vanlig och många debattörer hävdade att det måste vara fritt tillträde till yrket. Vid en diskussion i februari 1938 menade SJF:s ordförande Emil Jacobsson att "inga examina, inte ens studentexamen, kunde krävas i pressen med hänsyn till journalistyrkets fria natur".

Journalistinstitutet bildas och förstatligas

Vid universiteten få de studerande inte endast det nödvändiga kunskapsstoffet. Universiteten kunna också ge dem något värdefullare: den respekt för sanningen, den kritiska inställningen, den självständighet i uppfattningen och den moraliska byggnad som kräves för att leda den allmänna opinionen och icke slaviskt låta sig ledas av denna. (Curt Weibull, 1945)⁴

Till slut bildades Journalistinstitutet i Stockholm 1959 av SJF, Tidningsutgivarna och Publicistklubben. Tillsammans drev och finansierade de skolan i tre år. Därefter föreslog den statliga kommittén för nya utbildningar vid de filosofiska fakulteterna, KNUFF, tillsatt 1960, att Journalistinstitutet skulle förstatligas, vilket skedde 1962.⁵

Staten engagerade sig mer och mer och det tillsattes fler utredningar. 1966 blev Journalistinstitutets rektor Lars Furhoff ensamutredare. Han föreslog att utbildningen skulle bli tvåårig och ha en praktiktermin.

En viktig nöt att knäcka var dock vem som skulle ha huvudansvaret för utbildningen. På ena sidan stod Tidningsutgivarna, SJF och Publicistklubben, som ville ha en fristående journalistutbildning som i USA. På den andra stod universiteten som ville integrera utbildningen i sin verksamhet, som i Tyskland. Lars Furhoff lade sin röst på integration och att journalistiskt och vetenskapligt skolade lärare skulle

³ Petersson 2002, sid 55ff.

⁴ På Göteborgs universitet blev det 1938 möjligt att anpassa en fil kand-examen till journalistyrkets krav. Professor Curt Weibull var drivande i detta.

⁵ Gardeström 2006a, sid 3.

samarbeta. Året efter, 1967, gjordes Journalistinstitutet om till en särskild högskola.⁶ Staten tog över huvudansvaret för utbildningen av samhällets journalister.

Parterna på arbetsmarknaden behöll genom så kallade linjenämnder ett visst inflytande över innehållet i journalistutbildningarna. Inflytandet försvann dock 1977, då journalisthögskolorna genom högskolereformen blev institutioner inom universiteten.⁷

Alternativ växer fram

Det var inte bara branschorganisationerna och universiteten som startade utbildningar för journalister under 1900-talet. Efterfrågan på utbildningar i början av seklet gjorde att flera privata entreprenörer gav sig in i något som verkade vara en lovande bransch. Många kortare utbildningar av varierande kvalitet startades. I början av 1930-talet drevs till exempel Praktiska Institutet. På två månader skulle den blivande journalisten lära sig allt från nyheter, redigering och affärsjournalistik, till annonser och teknik. Det startades också olika korrespondenskurser i journalistik. Inget av dessa försök blev långlivat.

Alla politiska partier hade pressföreningar som engagerade sig i journalisters utbildning. Socialdemokraterna började med kurser på Bommersvik för journalister från A-pressen. Den första kursen som genomfördes 1929 hade en klar politisk linje, då Gustav Möller talade om arbetarrörelsen och pressen. Med tiden förefaller dock dessa kurser ha blivit mindre ideologiska och mer praktiskt inriktade. Även högerpressen hade utbildningskurser för journalister på konservativa tidningar, där politiska inslag blandades med föreläsningar om layout, reportage och tidningsekonomi.⁸

Ett annat initiativ var Svenska Journalistskolan, som startade 1939. Skolan övertogs senare av journalisten Set Poppius som ändrade namnet till Poppius journalistiska skola, som finns än i dag.

Motståndet mot examensskrankor levde dock kvar länge. Den vanligaste utbildningen av journalister, även efter att Journalistinstitutet bildades 1959, skedde fortfarande ute på redaktionerna, där unga personer som volontärer fick lära sig yrket av äldre kollegor.

⁶ Lars Furhoff fick stort inflytande som rektor för Journalisthögskolan i Stockholm och hans porträtt hänger fortfarande kvar i "Furhoffsalen" på Karlavägen 104. Han anses ha grundlagt en speciell utbildningsideologi, där journalisterna genom sin yrkeskompetens skulle bli de som vaktade och skyddade det fria ordet. Maktutredaren Olof Petterson har kallat detta för Lars Furhoffs "doktriner" och menar att han lade grunden till en journalistisk ideologi, kallad journalism.

⁷ Gardeström 2006b, sid 195–205.

⁸ Ibid.

”Vi har inget behov av herrar som sprätter för att de kan statskunskap”

Britt Hultén, tidigare docent vid Journalisthögskolan i Stockholm, anser att journalistutbildningens framväxt har fem faser: förberedelsefasen, etableringen, övergången till högskola, akademisering och utveckling av forskning samt de senaste årens utbildningsexplosion med journalistutbildningar på både gymnasier och högskolor.⁹

I alla de fem faserna återkommer frågan om man över huvud taget kan utbilda sig till journalist och hur mycket som bör vara teori respektive praktik. Dessutom ställs med jämna mellanrum krav på att journalisterna ska lära sig mer statskunskap, språk etc.

När universitetens representanter förordade att en journalist som skriver om politik skulle läsa statsvetenskap utmanades partipressen. Långt in på 1950-talet var det typiska att journalisternas politiska sympatier låg i linje med den tidning där de arbetade. Ungefär tre fjärdedelar arbetade på tidningar som företrädde deras egna partisympatier.¹⁰

Under lång tid var pressen också försörjningsplats för överliggare från den akademiska världen. Den misslyckade akademikern hade en mycket större acceptans i pressen än den lyckade. Sanningsstriden mellan vetenskap och journalistik kan illustreras med vad Axel Johansson, chefredaktör, sade i samband med att fil och jur kand Stig Rynell höll ett föredrag på Publicistklubben 1944 om behovet av journalistutbildning och vikten av att läsa statskunskap: ”Vi har inget behov av herrar som går omkring på redaktionen och sprätter för att de kan statskunskap. Gud bevara oss för en karl som har A i journalistexamen – en som har B kan man möjligen reflektera på. Tidningarna själva böra fostra sina journalister.”¹¹

⁹ Hultén 2001, sid 216.

¹⁰ Engblom 2001, sid 264f.

¹¹ *Journalisten* 1944:4.

3. BRANSCHENS FÖRVÄNTNINGAR PÅ BLIVANDE JOURNALISTER

Jag tittar på vad de vill, vad de har gjort och vad jag kan få dem att göra. Jag frågar alltid om de har varit engagerade i något. Jag skiter i om det är Moderaterna, kyrkan eller miljö rörelsen. Att ha varit engagerad i något är en bra start. Man kan inte utbilda någon i engagemang. **Mats Ottosson**, chefredaktör på Jönköpings-Posten

Alla intervjuade menar att det *egentligen* inte spelar någon roll om du har en journalistutbildning när du söker jobb på en redaktion. Oftast är det erfarenhet och referenser som väger tyngst. Maria Gramer har arbetat på Svenska Dagbladet, SvD, i tio år, varav de senaste ett och ett halvt åren som nyhetschef. Hon har själv ingen journalistutbildning.

Det spelar ingen roll alls. Vi tittar främst på erfarenhet, vilka arbetsplatser personen har haft, hur han eller hon är som person och referenser. När sökande till exempel har jobbat ett år på kvällstidning så är de ofta tillförlitliga, kan jobba mot tydliga vinklar och är bra på att jaga folk. **Maria Gramer**

Så vad letar man efter på kvällstidningarna? Marianne Peterson är personal- och rekryteringsansvarig på Aftonbladet. Hon är den enda i Sverige som enbart sysslar med anställningar på en tidning.

Till att börja med tittar vi på helheten. Generellt ska man ha allmän yrkeserfarenhet från landsortstidningar med självständigt arbete, eller från större tidningar där man fortfarande har en hög journalistisk nivå. Att ha en journalistutbildning är viktigt, men inte nödvändigt. Vi har flera anställda som gått den långa vägen, via jobb på landsortstidningar. **Marianne Peterson**

Och på landsortstidningarna?

Jag är fullständigt ointresserad av om personen har journalistutbildning eller inte. Det är inte det viktiga. Jag försöker i stället titta på inställningen till journalistrollen, om personen är nyfiken, envis och kan lägga näsan i blöt. Betyg är fullständigt ointressant för hur man förkovrar sig i det här yrket. **Mats Ottosson**

Mats Ottosson poängterar dock att det är väldigt olika från tidning till tidning. Många landsortstidningar tar till exempel inte in journalister som inte är multijournalistutbildade, som alltså kan hantera alla led i processen, från idé till färdig presenterad nyhet, och detta inom alla medieformer. För även om det givetvis är kunskaperna, erfarenheten och referenserna som väger tyngst, så sammanfaller

detta väldigt ofta i dag också med att man har en journalistutbildning. Journalistskolorna har utan tvekan blivit den vanligaste vägen in i yrket.

*Jag skulle tro att 75 till 80 procent av våra journalister har en utbildning. Nästan alla är ju utbildade i dag. **Mats Ottosson***

*Generellt sett, till exempel när vi anställer vikarier, så ska de ha en journalistutbildning. Du får i princip inte jobb här utan utbildning. Referenser och erfarenhet väger visserligen tyngre, men det sammanfaller nästan alltid med att man också har en utbildning. **Åsa Tillberg**, redaktionschef på Dagens Nyheter*

Åsa Tillberg var tidigare chef för Dagens Nyheters ekonomibilaga, DN Ekonomi, och innan dess redaktionschef på Dagens Industri, DI. Inom ekonomijournalistiken, som inom många nischade medier, vill man ofta ha en blandning av reportrar, en del med ekonomiutbildning och en del med journalistikutbildning, men Åsa Tillberg föredrar journalistutbildade reportrar:

Det viktigaste är alltid att man är en duktig reporter. Självlärt underlättar det om du har en ekonomiutbildning, men det är nästan alltid lättare att lära en journalist ekonomi än tvärtom.

Maria Gramer på SvD resonerar annorlunda:

En examen i till exempel ekonomi väger tyngre än en journalistutbildning. Framför allt väger en annan examen tyngre om det rör sig om specialkompetens. Det finns för många samhällsvetare i branschen, och för få till exempel medicinare. På SvD har vi många specialreportrar. De utgör en mycket värdefull spets som jag gärna lutar mig mot i mitt arbete som nyhetschef.

På Rapport i Sveriges Television, SVT, ska man dock ha en journalistutbildning. Anja Hildén menar att det har med tv som medieform att göra. Tekniken kan man visserligen alltid lära sig säger hon, men tv kräver att man som journalist måste tänka annorlunda, "journalistiskt", för att kunna presentera nyheter på ett vettigt sätt som funkar i rutan.

Vi får ju till exempel in ansökningar från Dramatiska Institutet, men då brukar vi säga aldrig i livet. Det är betydligt viktigare att du har en journalistisk erfarenhet än att du är en bra filmare.

Numera tar vi nästan aldrig in någon som inte har en journalistutbildning. Skillnaden i dag mot för 20 år sedan är att då fanns det inga tv-utbildningar.

Även Hildén menar dock att om en person som anställs kommer från ett annat program och har arbetat med tv länge sedan tidigare, då spelar det mindre roll om

han eller hon har en journalistutbildning i ryggen. Då är det rekommendationsbrev och liknande som styr.

4. ÄR UTBILDNINGEN EN GARANTI FÖR KVALITET?

Är du duktig så är du duktig oavsett om du har en utbildning eller inte. Det handlar om fallenhet och vem du är som person. Maria Gramer

Vad krävs då för att bli en bra journalist? Har bra journalister i regel en journalistutbildning? Nej, det finns ingenting som tyder på det. Snarare är det tvärtom. Efter att ha kontaktat knappt 400 av Sveriges mest etablerade journalister i alla genrer och fått svar från drygt 70, visar det sig tvärtom att en majoritet av dem inte har journalistutbildning i botten.

I stället är det ett brokigt lapptäcke av kunskaper och erfarenheter som uppenbarar sig. Rolf Gustavsson, tidigare EU-korrespondent på SvD, har en fil kand i filosofi och ekonomisk historia. Maciej Zaremba på DN har en examen i humaniora och ett förflutet som mentalskötare, kranförare och armerare. Ledarskribenten Sanna Rayman har ägnat större delen av sitt liv åt scenkonst och Hans Strandberg, telecomreporter på Dagens Industri och vinnare av Stora Journalistpriset, är agronom.

Tomas Lindblom, reporter på SVT Västnytt och vinnare av Stora journalistpriset 1998, har ett förflutet som ingenjör i skeppsbyggeri:

Ingen borde ägna sig åt journalistyrket utan några års erfarenhet av andra yrken med tillhörande insikt i hur det fungerar i den värld som man som journalist sedan ska beskriva och bevaka. Allt för många av mina kollegor har gått den raka vägen in i yrket utan någon praktisk erfarenhet av något annat.

En del av dessa journalister har dock gått kortare fortbildningskurser i journalistik en bit in i karriären, för att bygga på sina kunskaper. Men en sak förenar dem: De allra flesta har en akademisk utbildning i ryggen som inte är en journalistutbildning. Av SJF:s yrkesverksamma medlemmar har i dag en knapp fjärdedel en annan utbildning än journalistik.

Vad som är en bra och etablerad journalist är givetvis inte helt lätt att definiera, varför urvalet av kontaktade journalister inte heller blir lätt att motivera. Men de flesta skulle nog hålla med om att det inte räcker med att vara en känd journalist för att betraktas som bra. I listan på kontaktade journalister (se bilaga 1), återfinns flera som fått Stora journalistpriset, som sitter på ansvarsfulla poster, som har gjort stora avslöjanden och uppmärksammade reportage.

Huruvida det krävs en journalistutbildning för att bli en bra journalist råder det delade meningar om i journalistkåren.¹² Högskoleverkets bedömagrupp konstaterade år 2000 att det inte är nödvändigt med en formell utbildning.

¹² Wiik 2007, sid 124.

5. PRAKTIK EFTERLYSES

*I princip tycker jag att en kort journalistutbildning med mycket praktik är det bästa. Gärna efter att ha en annan högskoleutbildning i ryggen. Jag tror inte alls det är rätt väg att gå att göra utbildningarna längre och föra in mer akademisk teori. **Åsa Tillberg***

I många journalistutbildningar ingår tyngre element av journalistik-, medie- och kommunikationsvetenskap. I dessa kurser läser studenterna medieteorier, mediehistoria, mediestrukturer och annat grundat i forskning i journalistik. Sådana kunskaper väger i princip noll om man lyssnar på representanter från branschen. I stället efterfrågar alla mer praktik på journalistutbildningarna.

*De är så långt ifrån verkligheten på skolorna. Det behövs mer praktik. **Mats Ottosson***

*Praktiken är jätteviktig. Det är det viktigaste inslaget i utbildningarna. Det minns jag från när jag själv var praktikant. **Åsa Tillberg***

*Praktikanterna utvecklas oerhört mycket under sin tid här. De kastas rakt ut i en verklighet där de får börja jobba direkt. Jag tror att det är det bästa sättet att komma in i yrket. **Maria Gramer***

*Det behövs mer redigeringsutbildning på utbildningarna och längre praktikperioder. Numera har några utbildningar en terminslång praktik. Det är mycket bra. Men det behövs fler praktiska moment under utbildningarna. **Marianne Petersson***

Bristande redigeringskunskaper är det fler som har reagerat på.

*Det utbildas inga redigerare som ens vet vad redigering innebär. Du kan inte redigera bara för att du har lärt dig In Design i skolan. Det är som att säga att man kan skriva bara för att man kan Word. Man får utbilda alla sina redigerare internt. De stora tidningarna skummar sedan de bästa redigerarna från landsortspressen. **Mats Ottosson***

*De är sämst på redigering. De har väl fått bekanta sig med In Design i skolan och tror sedan ofta att de kan betydligt mer än de gör. **Maria Gramer***

Mer utvärdering och uppföljning av utbildningarna efterfrågas. Kent Asp tycker inte att dagens utvärderingar räcker.

*Högskoleverket måste se till att sortera bort dåliga utbildningar. Det är ju så det är tänkt att deras utvärderingar ska fungera. **Kent Asp***

Journalistutbildningen i Göteborg, JMG, gör regelbundna uppföljningar av sina studenter och statistiken är bra. De flesta får jobb. Från JMK i Stockholm finns det också positiva siffror, men de är gamla. Håkan Lindhoff, universitetslektor i journalistik vid JMK, berättar att uppföljningar av studenter inte sker regelbundet.

Vi har gjort vissa uppföljningar av våra studenter men tyvärr med alltför glesa mellanrum. Håkan Lindhoff

Mats Ottosson på Jönköpings-Posten intar en annan hållning. Han vill ha större möjlighet att utbilda tidningens egna journalister. Ingenting slår praktik menar han:

Vi har något som heter Rookies som är en ungdomsredaktion av och med ungdomar. Den är en fantastisk plantskola. Flera av dem får sedan jobb på tidningen.

Anställningsformerna är så klumpiga med LAS och allting. De är inte anpassade för vår bransch. Vi skulle behöva längre praktiktjänster eller volontärtjänster. Jag skulle vilja ha möjlighet att anställa volontärer och sedan ge dem en kort utbildning på fyra månader där de lär sig hur man hittar handlingar och sånt.

Marianne Peterson på Aftonbladet vill se en kompromiss som påminner om 1970-talets linjenämnder. I dessa var parterna på arbetsmarknaden representerade vilket gjorde att de behöll ett visst inflytande över journalistutbildningen.

Det vore bra med ett nationellt utbildningsråd, med representanter från de stora arbetsgivarna inom radio, tv, webb och papper. Många lärare på journalistutbildningarna har inte varit yrkesverksamma på länge, vilket gör att man behöver ta in mer åsikter från branschen om innehållet i utbildningen. Marianne Peterson

Hon åker dock på kraftigt mothugg från Håkan Lindhoff på journalistutbildningen i Stockholm.

Jag har jobbat på JMK i 30 år. På den tiden då vi hade linjenämnder var vi, utbildningen och branschen, ofta i luven på varandra. Om vi skulle varit alltför lyhörda gentemot branschen skulle det ha hämmat utvecklingen av en god journalistutbildning på universitetet.

Jag föreställer mig att en journalist med gedigna kunskaper i medieteori gör ett bättre jobb. Hon eller han känner sin omgivning bättre.

Det finns dock forskning som tyder på att journalisten, väl ute i arbetslivet, har en tendens att glömma bort dessa kunskaper i medieteori. Medieforskaren Marina Ghersetti visar till exempel i sin forskning att nytexaminerade journalister ofta är väl förberedda för journalistyrket, men att de snabbt anammar de professionella ståndpunkter och värderingar som finns ute på redaktionerna. Den bild som

journalistutbildningarna målar upp kring hur en journalist bör agera försvinner därför snabbt väl ute i arbetslivet.¹³

Vad gäller utbildningen vid JMK så gjordes den om för cirka fem år sedan, till att bli mer teoretisk. Håkan Lindhoff förklarar:

Efter många års försök att blanda teori och praxis så kom teorin alltid på skam. Vi har utbildat många journalister som har varit alltför okunniga om den värld och det system de ska agera i.

Många är skeptiska när de går här och förstår inte alltid vad de ska ha de teoretiska och historiska kunskaperna till. Men praktiska färdigheter kan man fortsätta att tillägna sig i arbetslivet, på en redaktion. Teoretiska, empiriska, historiska och strukturella kunskaper om journalistik och medier lär man sig dock bäst på universitetet. Därför måste vi på JMK ta ansvar för den sortens kunskaper också - men alls inte enbart - i vår journalistutbildning. Man ska inte vara rädd för att låta journalister reflektera över sin egen sfär.

För att komma in på JMK:s praktiska journalistutbildning måste man först ha läst ett års journalistik- eller medie- och kommunikationskunskap. Endast när detta är avklarat har man rätt att söka in på den praktiska linjen, vilket de allra flesta också gör. Men bara hälften kommer in. Att en del studenter känner att de har kastat bort ett år i onödan är förståeligt.

Vi spelar med öppna kort och de vet riskerna när de börjar. Vi har visserligen en del avhopp den andra av de två terminerna. Det kan vara ett slags besvikelse uttagen i förskott, men en del upptäcker också under det här året att journalistik inte är deras grej.

*Jag tycker att vi har fått in bra studenter genom det här stegvisa antagningssystemet. Antagningen till det praktiska produktionsåret sker alltså stegvis, där det första, teoretiska, året är den första inkörporten. Sedan, vid den andra porten, får man göra antagningsprov och motivera i brev varför man vill bli journalist. Det är helt enkelt ett försök att sortera ut lämpliga och väl motiverade studenter. **Håkan Lindhoff***

Att vara en lämplig och väl motiverad student kräver med andra ord att man ska läsa ett års medieteori. Hittills har ingen annan journalistutbildning i Sverige följt JMK:s exempel.

¹³ Ghersetti 2007, sid 106–107.

6. UTBILDNINGSEXPLOSIONEN: MÅNGA VAR KALLADE, MÅNGA BLEV UTVALDA

*När allt fler har en multijournalistutbildning blir det lättare att vara personalchef på en tidning, men svårare att vara redaktör. **Mats Ottosson**, chefredaktör Jönköpings-Posten*

I dag har knappt 70 procent av Sveriges cirka 20 000 journalister en journalistutbildning. 1989 var siffran 42 procent. Fler än hälften som har varit i yrket i över 20 år saknar med andra ord en journalistutbildning¹⁴. 1989 hade 10 procent av journalistkåren enbart grundskoleutbildning, 2005 var siffran 2 procent.¹⁵ En tydlig höjning av journalisters utbildningsnivå har alltså skett.

*Andelen högskoleutbildade journalister har inte ökat. Men andelen journalistutbildade journalister har ökat stadigt. **Kent Asp**, professor i journalistik vid Göteborgs universitet*

I takt med att journalistyrkets status har höjts och intresset för yrket växt har också antalet utbildningar ökat. Varje år examineras smått ofattbara 800 till 1 000 journalister från ett 20-tal utbildningar i Sverige. Förutom de traditionella journalisthögskolorna i Stockholm och Göteborg finns i dag en mängd andra alternativ: folkhögskolor, fristående kurser och privata utbildningar. Den här utvecklingen har naturligtvis också att göra med framväxten av utbildningssamhället.

Utifrån intervjuerna i den här rapporten anser jag att man kan se tre tydliga konsekvenser av de senaste årens explosion av journalistutbildningar:

1. Glappet till arbetsmarknaden växer
2. Journalister har liknande bakgrund
3. Yrket professionaliseras

Glappet till arbetsmarknaden växer

Enligt mig så har mångfalden av utbildningar gått för långt. Den innebär kostnader för samhället i form av utbildningsplatser och arbetslöshet inom journalistkåren, men

¹⁴ Nygren 2008, sid 94.

¹⁵ I forskningsprojektet "Den svenska journalistkåren" har fem undersökningar utförts, med syfte att beskriva vilka de svenska journalisterna är. Undersökningarna har genomförts under ledning av professor Kent Asp vid institutionen för journalistik och masskommunikation vid Göteborgs universitet. Den första undersökningen gjordes år 1989 och den senaste 2005.

främst kostar det för individen i form av höga studieskulder. På sätt och vis är alla de här utbildningarna ett sätt att lura studenterna. **Kent Asp**

Enligt SJF är omkring 90 procent av Sveriges journalister medlemmar i förbundet. Av dem är en tredjedel frilansare, har tillfälliga anställningar eller är arbetslösa.¹⁶

Jag tycker det är hemskt att man tillåter ungdomar att slösa två till tre år av sina liv på till exempel en fotoutbildning när en av tusen fotografer får jobb. Här på Jönköpings-Posten fastanställer vi kanske en fotograf vart tionde år. Det hjälper inte att du är duktig. Det finns inga jobb. **Mats Ottosson**

Kent Asp och Mats Ottosson är inte ensamma om sin uppfattning att det utbildas för många journalister. I princip alla intervjuade menar att detta är ett stort problem.

Jag har själv ingen journalistutbildning och skulle därför aldrig ha anställt mig själv. Det tyder ju på att något är fel i systemet. Jag tror felet är att det utbildas så vansinnigt många journalister i dag så att vi kan ställa mycket högre krav. **Anja Hildén**, redaktionschef på Rapport

Man vill höja yrkets status, som med lärarna, men det är obetänksamt. Jag och mina kollegor som är erfarna redaktörer inom branschen skulle då inte ha någon plats. **Mats Ottosson**

Samtidigt som journalistbranschen attraherar fler och fler blir antalet jobb allt färre. Medieföretagen, den nya arbetsgivarorganisationen för medie- och informationsarbetsgivarna, släppte i januari 2010 rapporten "En bransch i strukturförändring", som gjorts inför förhandlingarna med Journalistförbundet 2010.¹⁷ Tidningarnas annonsintäkter minskar drastiskt och upplagorna rasar. Medieföretagen skriver:

Förändringar går snabbt och som det har varit kommer det aldrig att bli: Om fem år kommer det att göras mer journalistik av fler människor men antalet anställda professionella journalister kommer att vara hälften så många som i dag.

Det är egentligen Charlie Becket från London School of Economics, LSE, som tror på en halvering av journalistkåren. Charlie Beckett är författare till *Super media – saving journalism so it can save the world*¹⁸ och chef för POLIS, ett nätverk för journalister verksamma vid LSE. Om han har rätt innebär det att varannan anställd journalist i Sverige i dag kommer att förlora jobbet inom fem år.

¹⁶ Nygren 2008, sid 158.

¹⁷ Medieföretagen har 23 kollektivavtal som ska omförhandlas under 2010, varav merparten av avtalen löper ut första halvåret 2010.

¹⁸ Becket 2008.

Journalister har liknande bakgrund

*Det är mycket fårskock över de som kommer från skolorna. Alla verkar tycka lika, och konsensus är den här branschens största fiende. **Mats Ottosson***

Många av de intervjuade upplever att det finns en likriktning bland praktikanter och journalister som kommer direkt från utbildningarna. Likriktningen består dels i att i princip alla tillhör vit medelklass, men också att värderingar och förväntningar ofta är desamma.

*Det vore naturligtvis inte bra om alla hade samma utbildningsbakgrund. Idealet vore kanske om hälften av kåren skulle ha en akademisk högskoleutbildning och den andra hälften skulle komma från andra håll. Det är oerhört viktigt för ett demokratiskt samhälle att man också ska kunna komma in i journalistyrket från andra håll. **Kent Asp***

*Likriktning är väl det värsta man kan tänka sig. Därför är det jätteviktigt att Utbildningsdepartementet inte bestämmer hur kursplanen på journalistutbildningarna ser ut utan att vi får bestämma det själva. Redan i dag har vi ju en homogen kår med alltför likartad social bakgrund. Och så fort de har etablerat sig så köper alla en bostadsrätt vid Hornstull om man får tro en snabbkoll som gjordes förra året. **Håkan Lindhoff***

Yrket professionaliseras

*Journalistutbildningarna är en central ingrediens i byggandet av en profession. **Kent Asp***

Det finns mycket lite forskning om journalistutbildningar i Sverige, men en del av den forskning som ändå finns behandlar hur utbildningarna är kopplade till en eventuell professionalisering av journalistyrket.

I forskningen i dag går meningarna isär om journalist är en profession eller inte.¹⁹

Å ena sidan har allt fler journalister en journalistutbildning och specifika yrkeskunskaper som skiljer dem från allmänheten. Autonomi har ökat genom ett självständigare arbetssätt, att särskilda etiska yrkesregler har införts och att SJF har blivit ett tydligt yrkesförbund med särskilda antagningskriterier.

¹⁹ Till de i Sverige som anser att det är en klar profession hör medieforskarna Lennart Weibull och Monica Djerf-Pierre. Historikern Birgit Petersson sorterar in yrket som semiprofession, eftersom hon anser att yrket inte riktigt når upp till alla kriterier för en profession. Andra forskare som är ännu mer tveksamma och som anser att det bara delvis är en profession är medieforskaren Jan Ekekrantz, sociologen Swen Windahl, pedagogen Staffan Selander och medieforskaren Lars-Åke Engblom.

Å andra sidan kräver journalistyrket varken formell kompetens eller särskild legitimering. Journalister är sällan helt autonoma och har, krasst sett, i regel inget ansvar i yrkesutövningen eftersom detta faller på en ansvarig utgivare. I forskarvärlden talas det i stället om journalistyrket som en "semiprofession".

Att en allt större del av journalistkåren har journalistutbildning talar för en fortsatt professionalisering, men det finns förstås de som menar att professionaliseringen av journalistyrket har försvagats de senaste 10 till 15 åren. Främst för att journalisterna inte längre har ensamrätt på sina kunskaper, sina källor eller möjligheten att bli publicerade. I dag är alla sin egen journalist, sägs det. Anledningen stavas föga förvånande internet och sociala medier, som gör att vem som helst kan publicera journalistiskt material eller starta sin egen journalistiska sajt. Men här vill jag påpeka att det fortfarande finns en gräns. Det är skillnad på att ha en redaktion i ryggen med ambitionen att fungera som en tredje statsmakt och att driva en blogg. De, till exempel bloggare, som faktiskt vandrar in i den traditionella journalistiken är ytterst få. Oftast ser man dem i morgonsoffor där de tycker till om X, kanske får de skriva krönikor i Metro eller, om de har tur, göra sitt eget underhållningsprogram.

De sitter inte och bevakar TT-flashar, gör grävande socialreportage eller rotar i kommunala redovisningar.

7. AVSLUTANDE DISKUSSION: VAD BÖR JOURNALISTER EGENTLIGEN KUNNA?

*Antalet stora avslöjanden riskerar att sjunka om inget görs åt journalistutbildningarna och branschens egen syn på sig själv. I dag kommer det kanske två till tre stora avslöjanden per år som faktiskt förändrar samhället. Men om antalet sjunker, vad får vi för samhälle då? **Mats Ottosson***

I ett medielandskap där *rewrites* allt oftare tjänar som alibi för felaktiga uppgifter, där LO:s ordförande blir förväxlad med sin granne och Stora journalistpriset för nyskapande går till en musikskribents poplista, tycks det viktigare än någonsin med de granskande reportagen och de tunga avslöjandena. När *infotainment* har blivit vardag är det naturligt att fråga sig hur den framtida kår ser ut som håller på att bli vår nya tredje statsmakt. Vad kommer att hända med den granskande journalistiken? Står framtidens journalister rustade för den?

Att journalistutbildning inte är en garanti för kvalitet har framförts av många personer med anställningsansvar vid redaktioner. Och branschen struntar egentligen i vilken bakgrund du har som journalist så länge du gör ett bra jobb. Men faktum är att i dag har nästan alla som anställs en journalistutbildning och branschen ställer, paradoxalt nog, också allt oftare krav på utbildning. Detta eftersom antalet utbildningar har exploderat och utbildningsinflationen har gjort att redaktionerna helt enkelt *kan* ställa krav på journalistutbildning.

I takt med att antalet utbildningar ökat har det ekonomiska och tidsmässiga utrymmet för redaktionerna att utbilda sina egna journalister i princip försvunnit. Därför hänvisas redaktionerna till de skolutbildade journalisterna. Journalistutbildningarna har blivit den dominerande vägen in i yrket, och de håller på att blockera andra vägar in. Demokratiskt bekymmersamt? Absolut.

*Journalistiken är ett hantverksyrke som man växer in i. Men jag börjar mer och mer känna mig som en gammal stöt som tycker så. **Mats Ottosson***

Dessutom driver utbildningstvånget på likriktningen av en redan homogen journalistkår. Inte nog med att alla har likartad social bakgrund, nu ska de ha samma utbildning också.

Konflikter mellan den akademiska världen och den journalistiska pågår – efter femtio år – fortfarande inom utbildningen. Det tycks vara en latent konflikt som blossar upp med jämna mellanrum. Universiteten framhåller kunskaper i medie-

teori och mediehistoria som viktiga för en journalist. Branschen ger inte mycket för sådana kunskaper. En godkänd tenta i mediestrukturer ur ett historiskt perspektiv spelar ingen roll för hur pass bra du granskar de kommunala bolagen för en lokaltidning.

Bör de teoretiska delarna av journalistutbildningarna strykas, eller i alla fall begränsas? Varför lägga hälften av utbildningstiden på att försöka "genomskåda" den egna branschen, när den kan läggas på att granska omgivningen – journalistens egentliga uppdrag?

Snarare väger andra akademiska eller yrkesmässiga kunskaper tyngre. Är du en duktig journalist som dessutom kan mycket om ekonomi, sport eller teater blir du inte bara mer attraktiv på arbetsmarknaden, du gör sannolikt också bättre reportage inom dessa områden.

Dessutom växer de nischade medierna i dag. För journalistiken innebär detta att konsumenter med specialintressen kan ställa högre krav på innehållet och således krävs det mer specialiserade kunskaper hos journalisterna.

Det som formar en god journalist kan inte läras ut på en högskola, oavsett om utbildningen är ett, två eller tre år lång. Det går inte att lära ut vetgirighet, fantasi, integritet och stresstålighet. Man främjar heller knappast mångfalden i kåren genom en strävan att slussa ut alla nya journalister genom samma port. Dessutom blir det möjligen portvakten som kommer att bestämma urvalet.

Varför söker sig då så många till journalistutbildningarna? Om jag ska tala för egen del så handlade det om att jag inte såg någon annan väg in i yrket. Det var ingen hemlighet att jag (och jag tror nog att jag talar för större delen av mina före detta klasskamrater) till stor del hade sökt utbildningen på JMK för den långa praktikens skull, den på en hel termin. "Det är den som är vägen in", viskades det titt som tätt i korridorerna.

Vi tog examen för ett år sedan, mitt under brinnande finanskris. Samma år examinerades knappt tusen andra journalister i Sverige. Jag hade turen att vara en av de få som hade ett journalistjobb att gå till måndagen efter helgens firanden. Jobbet var ett resultat av en av mina praktikperioder och inte av mina kunskaper i medieteori.

8. REFERENSER

Becket, Charlie (2008), *Super media : saving journalism so it can save the world*. Chichester: Wiley-Blackwell.

Engblom, Lars-Åke (2001), "Varför professionalisering?" i Lindblom Hulthén, red, *Journalisternas bok : 1901–2001*. Stockholm: Svenska journalistförbundet.

Gardeström, Elin (2006a), "Journalistutbildningens tillkomst i Sverige". Presentation av avhandlingsprojekt på 3 nordiska konferensen Pedagoghistorisk forskning : kultur, makt och utbildning, 28–29 september. Stockholm: Lärarhögskolan.

Gardeström, Elin (2006b), "Lars Furhoff och den liberala pressideologin", i *Presshistorisk årsbok, 2006*. Stockholm: Svensk presshistorisk förening.

Ghersetti, Marina (2007), "Vad bestämmer nyhetsvärdet", i Asp, Kent, red, *Den svenska journalistkåren*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.

Hultén, Britt (2001), "Utbildning – behövs det", i Lindblom Hulthén, red, *Journalisternas bok : 1901–2001*. Stockholm: Svenska journalistförbundet.

Journalisten (1944), "Journalistutbildning under debatt". Nr 4.

Langlet, Valdemar (1906), "Om pressens uppgift och tidningsmannens utbildning", i *Vår tids livsfrågor*. Uppsala: K W Appelbergs boktryckeri.

Nygren, Gunnar (2008), *Yrke på glid : om journalistrollens de-professionalisering*. Stockholm: Stiftelsen Institutet för mediastudier, Sim(o).

Petersson, Birgit (2002), "Journalistyrkets långsamma professionalisering", i Gustafsson & Rydén, red, *Tema : presshistoria*. Göteborg: NORDICOM (Sylwan nr 11).

Wiik, Jenny (2007), "Journalisternas syn på sig själva", i Asp, Kent, red, *Den svenska journalistkåren*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.

9. BILAGA

Följande journalister har besvarat enkäten och inte bett att få vara anonyma:

Zanyar Adami, Kjell Albin Abrahamson, Claes Arvidsson, Heidi Avellan, Dan Backman, Simon Bank, Love Benigh, Henrik Berggren, Nisha Besara, Susanne Björkman, Hans Bolander, Marie Branner, Henrik Brors, Britt-Marie Citron, Maria Crofts, Mattias Croneborg, Johan Ehrenberg, Lennart Ekdal, Erik Fichtelius, Pia Gripenberg, Lotta Gröning, Rolf Gustafsson, Mattias Göransson, Cecilia Hagen, Annika Hagström, Bo Holmström, Jesper Hussfelt, Björn Hygstedt, Cecilia Jacobsson, Martin Jönsson, Peter Kadhammar, Saam Kapadia, Ulrika Knutsson, Fredrik Laurin, Jonas Leijonhufvud, Tomas Lindblom, Rafaela Lindeberg, Per Lindvall, Christina Lucas, Jonas Malmborg, Pontus Mattsson, Johanna Melén, Lena Mellin, Jens Mikkelsen, Anders Mildner, Johanna Nylander, Rolf Porseryd, Sanna Rayman, Erik Ridderstolpe, Johan Schück, Hans Strandberg, Bengt Therner, Henrik Torehammar, Cecilia Uddén, Christina Wahldén, Daniel Velasco, Björn Wilke, Peter Wolodarski, Maciej Zaremba, Jenny Östergren.

Utbildningsstatistik för de journalister som har svarat på enkäten:

Journalister som har en journalistutbildning: 44,8 %.

- Av kvinnorna har 45,5 % en journalistutbildning.
- Av männen har 44,4 % en journalistutbildning.
- Av journalister verksamma inom press har 37,8 % en journalistutbildning
- Av journalister verksamma inom etermedier har 59 % en journalistutbildning.

Akademisk examen (ej i journalistik): 68,6 %.

- Av männen har 66,7 % en akademisk examen.
- Av kvinnorna har 72,7 % en akademisk examen.
- Av journalister verksamma inom press har 71,1 % en akademisk examen.
- Av journalister verksamma inom etermedier har 63,6 % en akademisk examen.

Specialkompetens och/eller arbetslivserfarenhet från andra yrken: 70,2 %.

- Av männen har 68,9 % specialkompetens och/eller arbetslivserfarenhet från andra yrken.
- Av kvinnorna har 72,7 % specialkompetens och arbetslivserfarenhet från andra yrken.

- Av journalister verksamma inom press har 80 % specialkompetens och/eller arbetslivserfarenhet från andra yrken.
- Av journalister verksamma inom etermedier har 50 % specialkompetens och/eller arbetslivserfarenhet från andra yrken.

Följande personer har intervjuats:

Kent Asp, professor i journalistik vid Göteborgs universitet.

Mats Ottosson, chefredaktör Jönköpings-Posten.

Åsa Tillberg, redaktionschef Dagens Nyheter, tidigare chef för DN Ekonomi och innan det redaktionschef på Dagens Industri.

Marianne Peterson, personal- och rekryteringsansvarig på Aftonbladet.

Maria Gramer, nyhetschef Svenska Dagbladet.

Håkan Lindhoff, universitetslektor vid institutionen för journalistik, medier och kommunikation, JMK, vid Stockholms universitet.

Anja Hildén, redaktionschef Rapport, tidigare redaktionschef för ABC.